

АРХІТЕКТУРНА ТА МІСТОБУДІВНА СПАДЩИНА

УДК [725.182.728.81](477)

Л.В. ПРИБЕГА

Дерев'яні церкви Українських Карпат – до світової спадщини

У статті висвітлені історико-мистецькі особливості й значимість пам'яток українського дерев'яного храмовування, включених у попередній Список світової спадщини UNESCO транскордонної номінації «Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі».

Ключові слова: дерев'яна храмова архітектура, пам'ятки дерев'яного храмовування, традиційні дерев'яні церкви, світова культурна спадщина.

Створення системи міжнародного співробітництва в галузі охорони культурних надбань, започаткованої Конвенцією з охорони всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р., стимулювало передусім формування Списку найвизначніших пам'яток світової культури. На сьогодні до цього списку увійшли й такі відомі ансамблі України, як Софійський заповідник і Києво-Печерська лавра, історичний центр Львова, комплекс будівель колишньої резиденції буковинських митрополитів у м. Чернівці.

Подальше розширення Списку об'єктів українського національного надбання у скарбниці світової культурної спадщини є важливою державною справою й сприятиме інтеграції України у світове співтовариство. Тому пропозиція Українського національного комітету ICOMOS, зокрема львівського осередку та ініціативної групи пам'ятоохоронців, очолюваної М. Бевзом, щодо підготовки номінації «Дерев'яні храми Карпат» була кілька років тому схвалена Міністерством культури України. Згодом до цієї ідеї приєдналася польська пам'ятоохоронна громадськість, запропонувавши спільну транскордонну номінацію «Дерев'яні церкви Карпатського регіо-

Церква Святого Духа в с. Потелич Львівської обл. 1502 р.

прикордонних територіях Підкарпатського і Малопольського воєводств Польщі. Зокрема, від української сторони відібрані для занесення до списку Світової спадщини церкви Святого Духа в с. Потелич Львівської обл., Пресвятої Трійці в м. Жовкві, Святого Юрія в м. Дрогобичі, Собору Пресвятої Богородиці в с. Матків Львівської обл., Святодухівська в м. Рогатині, Різдва Пресвятої Богородиці в с. Нижній Вербіж Івано-Франківської обл., Вознесенська (Струківська) церква в смт. Ясіня, церква Архангела Михаїла в с. Ужок Закарпатської обл.

Безумовно, названі пам'ятки не розкривають все розмаїття традицій і культури українського дерев'яного храмубудування навіть на теренах Прикарпаття і Карпат. Однак як хранителі найдавніших і глибинних традицій храмового будівництва, вони репрезентують кілька шкіл регіону, зокрема Опілля (або галицька школа), Бойківщини та Гуцульщини. Польські храми переважно відносяться до лемківської школи традиційного будівництва.

До найдавніших храмових споруд галицької або опільської школи, що увійшли до Списку, відносяться церкви в с. Потелич та м. Рогатині.

За історичними джерелами, церква Святого Духа в с. Потелич побудована на кошти місцевих гончарів. Дата будівництва храму точно не визначена. Багато науковців дотримуються думки, що це міг бути 1502 р. Спочатку це був тризрубний одноверхий храм, де квадратний у плані центральний зруб завершувався чотиригранним наметовим дахом із одним заломом, а квадратний бабінець і гранчастий п'ятистінний вівтар з боковими приміщеннями перекривалися похилими дахами. В 1736 р. унаслідок проведеного майстром Казимиром Домініковичем капітального ремонту було перебудовано верх над вівтарем – приміщення отримало восьмигранне наметове покриття з бароковою банею. Отже, церква стала двовер-

ну України і Польщі», яка у січні 2010 р. отримала підтримку й включена до попереднього Списку світової культурної спадщини UNESCO.

Загалом, пропонований перелік об'єктів включає 16 пам'яток дерев'яного храмубудування – 8 від України і 8 від Польщі, що розташовані у Львівській, Івано-Франківській і Закарпатській областях та на

хою й практично в такому вигляді збереглася до наших днів. Незважаючи на певні зміни в об'ємно-просторовому вирішенні споруди, задуманий первісний композиційний мотив горизонтальних членувань, створюваний розлогим піддашшям на кронштейнах і звисами дахів, визначає характер споруди.

Святодухівська церква в с. Потелич, як одна з найдавніших на теренах України, донесла до нас форми й архітектурно-мистецькі прийоми дерев'яного храмового будівництва далекого минулого. Але не лише в цьому розкривається її значимість. Унікальну мистецьку цінність становлять іконостас і стінопис, що збереглися у храмі. Настінний живопис уцілів на південній, північній і частково західній стінах нави, а також південній стіні бабинця.

Настінні розписи потелицької церкви виконані близько 1620 р. й демонструють високу духовність народу і творчу самобутність майстрів. Вони належать пензлю не одного, а кількох художників, об'єднаних у артіль, керівником якої міг бути Іван Маляр, що мешкав у с. Потелич у 1620-х роках.

Розписи храму Святого Духа мають системний характер; це послідовно викладена візуальна розповідь у вигляді окремих сюжетів про земний подвиг і страждання Ісуса Христа і Богоматері. Значне місце в стінопису займають сцени «Страстей» та «Оплакування»; вміщені тут й образи святого князя Київського Володимира та святої княгині Ольги, Києво-Печерських святих Антонія та Феодосія.

Сцени «Страстей» розміщені на північній стіні нави у п'ять рядів з понад двадцятьма сюжетами, серед яких «Вхід Господній в Єрусалим», «Тайна вечеря», «Знущення над Христом», «Христос на суді», «Коронування терновим вінком», «Розп'яття», «Зняття з хреста», «Покладання до гробу», «Воскресіння» й інші. Центральне місце в композиції стінопису займає значних розмірів сцена «Успіня Богородиці».

Розписи південної стіни нави храму вціліли частково. Краще, зокрема, збереглася розміщена вверху в центрі сцена «Богоматір Печерська зі святими Антонієм та Феодосієм», по боках від неї – архангели. У нижньому ярусі

Церква Пресвятої Трійці в м. Жовква
Львівської обл. 1720 р.

зображено постаті дванадцяти апостолів. На західній стіні нави уціліла сцена «Воздвиження хреста», а в бабинці – «Оплакування».

Отже, стінопис Святодухівської церкви в с. Потелич, що суцільним килимом покриває стіни, органічно пов'язаний із архітектурним вирішенням інтер'єру храму, а його декоративна система та виконавська манера свідчать про глибокий зв'язок майстрів з традиціями народного мистецтва.

Дещо пізніше потелицького храму побудована Святодухівська церква в Рогатині, хоча науковці також висловлюють різні припущення щодо дати її спорудження. За Г. Логвином, будівництво церкви припадає на 1644–1645 роки [1]. В. Вуйцик, посилаючись на напис на північній стіні нави, виявлений під час ремонту споруди 1895 р., називає дату зведення храму – 1598 р. [2]. Аналогічної думки щодо дати будівництва церкви дотримується й В. Мельник [3].

У своїй основі – це тризрубний одноверхий храм, де центральний, квадратний у плані зруб – нава – перекритий чотиригранним наметовим верхом із двома залами. Бабинець і вітгар гранчасті, п'ятистігні, завершуються відповідно дво- та п'ятистилим дахами, що переходять у піддашся.

Сучасний вигляд пам'ятки створився як наслідок декількох перебудов і ремонтів. Передусім – це прибудова до церкви з боку бабинця дзвіниці, яка спочатку була споруджена окремо й стояла на березі р. Гнила Липа. Загроза зсуву ґрунту і, відповідно, будівлі дзвіниці спонукала перенести її в 1675 р. на сучасне місце та прибудувати до західної стіни бабинця. Тоді ж були влаштовані вхідні двері до бабинця з південного боку. Ремонтні роботи, що проводилися у XIX ст., дещо змінили характер завершення центрального зрубу, над яким був влаштований додатковий восьмерик із аркадою та високим наметом.

Інтер'єр храму, як і зовнішні форми, простий і лаконічний, побудований на висотному розкритті внутрішнього простору нави. Проте величний п'ятиярусний іконостас надає йому особливої урочистості. Створений у 1648–1650 роках талановитими майстрами різьблення й живопису, іконостас виконаний з високим професіоналізмом, а його форми віддзеркалюють глибокі народні традиції.

Іконостас має чітку і врівноважену архітектонічну структуру різьбленого каркаса, визначеного канонічною системою розміщення сюжетів. Рельєфне різьблення колонок, характер завершень, загалом композиційна гармонія іконостаса свідчать про відданість майстра стилістиці мистецтва ренесансу. На цьому тлі хіба що тільки виділяються Царські врата, у наскрізному різьбленні яких відсутні риси бароко. Але саме завдяки їм акцентується увага на головну вісь храму та іконостаса. У центрі, над Царськими вратами, розміщена ікона «Гайна вечерея», вище по вертикалі – «Деїсус» та «Знамення», а над усім цим – «Розп'яття».

У намісному ярусі іконостаса Святодухівської церкви канонічно розміщені по обидва боки від Царських врат «Спаситель» та «Богоматір», а також

ікони «Старозавітна трійця» та «Зішестя Святого Духа». Наступні три яруси празниковий, апостольський і пророчий – по 6 з кожного боку від центру, на одну ікону зміщуються на бічні стіни. Празникові ікони утворюють своєрідний фриз, який слугує основою для ритмічного ряду видовжених в арочних окресленнях постатей апостолів. Завершується

Церква Святого Юрія в м. Дрогобич Львівської обл.
Початок XVI ст.

вертикальна композиція образами пророків у картушних обрамленнях.

Таким чином, іконостас Святодухівської церкви в Рогатині – це унікальне мистецьке явище, в якому живопис ікон, рельєфне різьблення й архітектура загалом органічно поєдналися і, відповідно, ставлять храм у ряд визначних пам'яток української національної культури.

Серед давніх храмів опільської школи найдосконалішою за гармонією форм є церква Пресвятої Трійці в м. Жовква, що споруджена в 1720 р. За планувально-просторовим вирішенням – це тризрубний триверхий храм, де центральний квадратний у плані зруб ширший і вищий за квадратний бабінець і гранчастий вівтар. Усі три зруби вінчаються восьмигранними наметовими покриттями шоломоподібної форми на восьмериках, з яких центральний – вищий і масивніший. По периметру всю споруду оперізує розвинене піддашшя на кронштейнах, посилюючи загальне враження цілісності та монолітності архітектурної форми всієї споруди.

Урочистість інтер'єру церкви також досягається висотним розкриттям простору нави та високим іконостасом із ажурним різьбленням і яскравим живописом ікон. Незважаючи на загальну ренесансну архітектуру храму, іконостас має бароковий характер. За композицією його вертикальна структура підкреслено динамічна. Круглі й овальні обрамлення ікон, криволінійні окреслення елементів каркаса явно претендують на домінуючу роль. Ажурне, рельєфне та наскрізне різьблення з мотивами виноградної лози, листя аканта, квітів тощо створюють гармонію гри світла й тіні.

Серед давніх опільських храмів витонченою пластикою форм позначена церква Святого Юрія в м. Дрогобич. Але, на відміну від церкви Пресвятої Трійці в м. Жовкві, форми якої склалися під впливом ренесансної стилістики, дрогобицький храм – унаслідок перебудов – набув рис бароко.

Точна дата спорудження церкви Святого Юрія не встановлена. Проте відомо, що в 1657 р. храм був перевезений до Дрогобича із с. Надіїво, що розташоване неподалік м. Долини. Отже, ймовірно, збудували його в XV–XVI ст. Уже під час повторного зведення споруди на новому місці вона зазнала певних змін.

Суттєві перебудови відносяться до 1678 р., коли був реконструйований верх центрального зрубу та прирубані до нави гранчасті криласи. Наступні перебудови відбувалися в 1692, 1708, 1711 р. У результаті перебудов наприкінці XVIII ст. храм став тризрубним, із квадратною в плані навою, з двома криласами, що прилягають до неї з півдня й півночі, та прирубаними гранчастими п'ятистінними бабинцем і вітварем.

На другому ярусі над бабинцем збереглася відкрита галерея та хори; колись тут була ще й Введенська каплиця. Всі три зруби та криласи перекриті наметовими восьмигранними на восьмириках, увінчаними бароковими банями. Розлоге піддашся на кронштейнах вітваря, що за криласами переходить в опасання-аркаду, не тільки посилює враження монолітності форми споруди, а в поєднанні з горизонтальними членуваннями, які створюються звисами дахів, підкреслює пластику об'ємів. Саме пластична гармонія об'ємів і визначає бароковий характер споруди.

Таким же мальовничим є й інтер'єр храму. В його організації важлива роль належить високомистецьким настінним розписам, виконаним у наві в 1657–1659 та 1678 р., у бабинці – в 1711–1714 роках. Особливо привабливають настінні розписи нави. Як і в храмі Святого Духа в Потеличі, площини стін тут чітко поділені на яруси й послідовно, сюжет за сюжетом, у них розкриваються земні страждання Ісуса Христа й Богоматері; водночас мистецькими образами стверджується перемога добра над злом, торжество духовної величі. Площинний характер зображень органічно поєднується з монументальними формами інтер'єру храму, іконописом традиційного багатоярусного іконостаса. Висотне розкриття простору нави, поєданого арками-вирізами з бабинцем і криласами, різьблений іконостас надають інтер'єру надзвичайної урочистості.

Стилістично поєднується з церквою зведена у 1670 р. дзвіниця. Це квадратна в плані чотириярусна з піддашсям по низу, підсябиттям, двома відкритими галереями споруда, що завершується бароковою банею; є унікальним витвором народного майстра. Її загальна висота становить 27 м. За своїм архітектурно-мистецьким вирішенням дзвіниця церкви Святого Юрія не має собі рівних в українському дерев'яному зодчестві. Споріднені монументальністю й вишуканістю форм, церква Святого Юрія та дзвіниця становлять один із кращих ансамблів народної дерев'яної архітектури України.

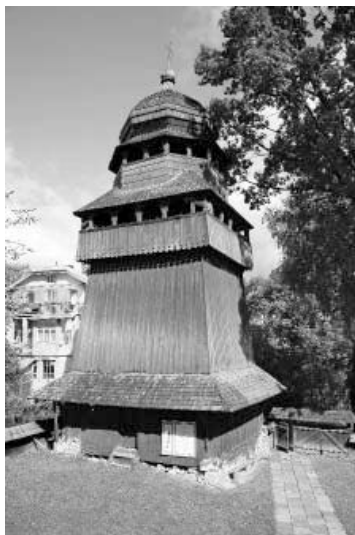
Вражають мальовничістю форм, гармонією з природним середовищем, вишуканими пропорціями та будівничою майстерністю й бойківські дерев'яні храми. Серед найдовершеніших зразків бойківського храмобудування є церква Собору Пресвятої Богородиці у с. Матків.

Храм заклали у червні 1838 р., а його будівничими були, як засвідчує напис на одвірку південного входу, Іван Мельникович і Василь Іванікович. За час існування храм зазнав деяких перебудов, зокрема були прибудовані бокові приміщення до вітваря, замінене на бляшане гонтове покриття дахів. Але загалом храм зберіг характерні ознаки бойківської школи.

Церква у с. Матків за планувальною структурою тризрубна. Центральний зруб – нава – квадратний у плані, бокові – бабинець і вітвар – прямокутні, децю видовжені. Перед входом у бабинець влаштована відкрита галерея. Другий вхід – безпосередньо у наву з південного боку. Всі три зруби завершуються восьмигранними наметовими покриттями: центральний – з п'ятьма заломами, бокові – з чотирма. Розлоге піддашшя на кронштейнах, утворених випусками вінців зрубу, композиційно створює цілісну основу для розвиненої ритміки завершень. Хори над бабинцем та арка-виріз на два рівні в західній стіні нави посилюють враження розвиненого внутрішнього простору храму.

Гірське населення Карпат має багато спільних рис у житті та побуті. Особливо це стосується бойків і лемків, які переважно займалися землеробством. Схожим у них є й традиційне будівництво.

Тенденції взаємопроникнення традицій бойківської та лемківської шкіл найвиразніше простежуються у храмових спорудах північного Закарпаття, де збереглося кілька церков, створених на основі бойківських традицій, але зовні вони мають ознаки вже лемківської архітектури. Це передусім зведена в 1745 р. церква архангела Михаїла в с. Ужок. За планувально-просторовою структурою – це тризрубний триверхий храм, де квадратний центральний зруб – нава – значно більший за зруби вітваря та бабинця. Нава та вітвар перекриті чотиригранними наметовими верхами відповідно з двома й одним заломом. Над бабинцем влаштована невисока каркасна вежа, яка вища за вітварне завершення, але

Дзвіниця церкви Святого Юрія
в м. Дрогобич Львівської обл. 1670 р.

Церква Собору Пресвятої Богородиці
у с. Матків, Львівської обл. 1838 р.

поступається верху нави. Широке піддашшя, що переходить в дахи вівтаря та бабинця, оперізує всю споруду. Виявлені триверхність і ритм горизонтальних членувань свідчать про бойківський тип храму, але каркасна вежа над бабинцем – це жест у бік тенденцій лемківської школи.

Серед гірського населення Карпат своєю самобутністю та глибиною традицій народної культури вирізняються гуцули. Багатий лісами й пасовиськами край Гуцульщини позначився на господарській діяльності горян. Гуцули природжені лісоруби і теслі, а традиційні храмові споруди – якісні й міцні, мають чітку планувально-просторову структуру та вишукані пропорції, органічно пов'язані з природним довкіллям.

З усіх гуцульських храмів найбільш гармонійно злилися з довкіллям форми Вознесенської (Струківської) церкви в смт. Ясіня. Селище розкинулося високо в горах неподалік Яблунецького перевалу. В 1824 р. на високому пагорбі, ніби завершуючи його, талановитий народний майстер збудував церкву та дзвіницю. Відома інша назва храму – Струківська церква, яка походить від імені пастуха Івана Струка. Описуючи храм, Г. Логвин завжди наводив місцеву легенду про гуцула Струка, який у цих місцях випасав овець до пізньої осені. Одного разу несподівано рано випав сніг і замело всі шляхи. Відсутність харчів змусила Струка залишити біля стійки сіна отару та відправитися до домівки. Коли весною Струк повернувся на пасовисько, то був здивований не лише вцілілою отарою, а й приплодом. На знак вдячності Всевишньому пастух збудував на цьому місці церкву.

Храм, який міститься тут тепер, – п'ятизрубний, хрещатий у плані, з одним верхом. Квадратний центральний зруб значно ширший від бокових приділів, завершується наметовим покриттям із перехватом на восьмерику та вінчається маківкою з хрестом на невисокому ліхтарику. Зруби бокових відгалужень перекриті коробовими склепіннями, завершуються двосхилими дахами з фронтонами та маківками на причілках. Широке піддашшя, що повторює конфігурацію плану, суцільне покриття звисів дахів та стін гонтом підкреслюють пластику форми споруди, не порушуючи її композиційної цілісності і монументальності.

В інтер'єрі храму висотно розкритий простір нави через арки-вирізи поєднується з простором бокових приділів і бабинця. Сакральний харак-

тер внутрішнього середовища храму значною мірою організує вишуканий, сяючий позолотою, традиційний за структурою іконостас. Різьблені Царські врата з мотивами виноградної лози, грон винограду та медальйонами прикрашають вхід до вівтаря. Над ними знаходиться варта уваги ікона «Деїсус» і при-

Церква Архангела Михаїла в с. Ужок Закарпатської обл. 1745 р.

ваблюють малярською манерою окремі зображення постатей апостолів.

Такою ж пластикою форми як і церква, характеризується розташована поряд із нею дзвіниця, зведена в 1813 р. Гармонійно поєднані з мальовничим довкіллям церква та дзвіниця в смт. Ясіня є унікальним ансамблем пам'яток народного зодчества гуцульської школи.

Рідкісним типом храмів гуцульської школи є церква Різдва Пресвятої Богородиці в с. Нижній Вербіж, збудована в 1808 р. За планувальною структурою – це характерний для гуцульської школи п'ятизрубний хрещатий храм, але вінчається споруда не одним, а п'ятьма верхами, які виростають через восьмерики та заломы над всіма зрубами. Тракування верхів типове для гуцульської школи храмобудування – восьмигранні наметові з перехватами та невеличкими маківками. Вишукана пластика завершень композиційно поєднується з основними об'ємами споруди, оперезаними широким піддашшям. Але вкрита бляхою зовнішня поверхня даху та стін значно спотворює традиційний вигляд споруди.

Отже, пропоновані до номінації об'єкти українського надбання за архітектурною формою та пластичним вирішенням є найбільш характерними й доскональними, глибинно віддзеркалюють архітектурно-будівельні традиції визнаних шкіл дерев'яного храмобудування України – опільської (галицької), бойківської та гуцульської й за ознаками розташування, довкілля, станом матеріальної субстанції, формою, функцією вони відповідають вимогам автентичності, що є важливою умовою занесення об'єкта до Списку світової спадщини. Водночас, підготовка об'єктів та документації відповідно до вимог Комітету світової спадщини UNESCO, має стимулювати проведення на окремих пам'ятках робіт з реставрації, заміни нехарактерного покриття, визначення меж зон охорони, облаштування при храмових територіях тощо.

Вознесенська (Струківська) церква в с.мт Ясіня Закарпатської обл. 1824 р.

Узагальнюючи дані про вище розглянуті пам'ятки, слід звернути увагу на ще один важливий критерій відбору – на їхню унікальність і самобутність як утілення традицій народного храмобудування. Своєрідністю форм і відлунням давнини храмові споруди уже давно почали привертати увагу шанувальників старожитностей та науковців [4].

Науковий інтерес до цього пласту культурного надбання є свідченням величезного історико-мистецького потенціалу пам'яток дерев'яного храмобудування.

Передусім пам'ятки дерев'яної храмової архітектури – це відображення єднання людини з природним середовищем, його органічне освоєння та формування культури буття. Повсюдне використання деревини як доступного, конструктивно-міцного й естетично привабливого місцевого будівельного матеріалу для зведення різних типів споруд зумовило розвиток у карпатському краї теслярського ремесла. Будівельна майстерність теслярів складалася віками, вбираючи досвід та практичні знання попередників. Цей досвід із часом набував значення традицій і передавався від покоління до покоління. Навички будівництва житлових і господарських споруд, на яких були відпрацьовані архітектурно-мистецькі та конструктивно-технічні прийоми, стали основою зведення й храмів.

Спорудження церкви доручалося найдосвідченішим майстрам, авторитетним у будівельній справі та визнаним громадою. Виховані на досвіді попередників, майстри були носіями певних традицій і, навіть, деяких секретів створення храмових споруд. Але й громада не залишалася осторонь щодо визначення характеру майбутнього храму. Вона завжди орієнтувала будівничих на найбільш уподобаний односельцями зразок, визначала параметри храму. Такий симбіоз будівельної творчості сприяв створенню схожих, але неповторних у своїх формах церков.

Одночасно, розмаїття пластики церковних споруд Карпат свідчить не лише про регіональну ідентичність традицій народного храмобудування, але й про їхню спільну основу. Зумовлена природно-географічними, історичними та соціально-економічними умовами карпатського краю, регіональна своєрідність дерев'яного храмобудування створювалася на основі давніх спільних

традицій зведення українських храмових споруд. Серед таких усталених традицій є передусім об'ємно-планувальна структура храмових споруд, що базується на тридільності організації внутрішнього простору церкви.

Автентичним до загальноукраїнських традицій церковного будівництва є й конструктивно-технічні прийоми зведення остову храмових споруд Карпат, в основі яких завжди була зрубна конструкція стін та наметові завершення з заламами, які й визначають характерне для українських храмів висотне розкриття внутрішнього простору.

Важливо відзначити й обставину, що храм у карпатському краї завжди сприймався людьми як витвір духовний. Глибинне духовне коріння народно-го творення яскраво проглядається у формах давніх храмів. Сформовані колективною думкою церковної громади та реалізовані талантом народних майстрів, храми-пам'ятки не лише уберегли архітектурно-будівельні традиції, але й випромінюють внутрішній світ людей певної історичної доби, їхній світогляд і мистецькі уподобання.

Гармонія форм пам'ятки з природним довкіллям і духовним середовищем традиційних храмів є результатом синтезу будівельного досвіду народу та його сакральної культури, що являє собою сплав глибинного коріння ідейних традицій та християнського віровчення. Споріднені з гармонією всесвіту, ці композиційно та духовно цілісні витвори людських рук, викликають захоплення, бо випромінюють святість.

Загалом, пам'ятки дерев'яної храмової архітектури Українських Карпат – це унікальний пласт національного культурного надбання, в якому закарбувалася багатотисячолітня історія населення цього краю, його традиції та звичаї. Вони є визначними творіннями людської цивілізації й заслуговують на світове визнання.

Джерела та література

1. *Логвин Г.Н.* По Україні. – К.: Мистецтво. 1968. – С. 265.
2. Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: в 4-х томах. / Чл. редкол.: Н.Л. Жариков (гл. ред.) и др. – К.: Будівельник. 1983–1986. – Т. 2. – 246 с.
3. *Мельник В.І.* Церква Святого Духа в Рогатині. – К.: Мистецтво. 1991. – С. 18
4. *Драган М.* Українські дерев'яні церкви. – Львів: Діло, 1937. – 4.1. – 135 с.; *Логвин Г.Н.* Украинские Карпаты. – М.: Искусство, 1973. – 192 с.; *Макушиченко П.И.* Народная архитектура Закарпатья. – М.: Стройиздат, 1976. – 160 с.; *Могутнич І.Р.* Дерев'яні храми та дзвіниці // Історія української архітектури. – К.: Техніка, 2003. – С. 379–386; *Прибега Л.В.* Дерев'яні храми Українських Карпат. – К.: Техніка, 2007. – 168 с.; *Він же.* Народне зодчество. – К.: Мистецтво, 2009. – 320 с.; *Січинський В.* Бойківський тип дерев'яних церков на Карпатах. – Львів, 1927; *Слободен В.* Церкви України. Перемиська єпархія. – Львів, 1998. – 864 с.; *Тарас Я.* Сакральна архітектура українців Карпат. – Львів: ІН НАНУ, 2007. – 640 с.; *Юрченко П.Г.* Дерев'яна архітектура України. – К.: Будівельник, 1970. – 192 с.

Прибега Л.В. Деревянные церкви Украинских Карпат – в мировое наследие

В статье освещены историко-художественные особенности и значимость памятников украинского деревянного храмоостроительства, включенных у предварительный Список ми-

рового наследия UNESCO трансграничной номинации «Деревянные церкви Карпатского региона Украины и Польши».

Ключевые слова: деревянная храмовая архитектура, памятники деревянного храмоостроительства, традиционные деревянные церкви, мировое культурное наследие.

Prybeha L.V. Wooden churches of Ukrainian Carpathians – to the World Heritage

The article highlights the historical and artistic features and significance of the monuments of the Ukrainian wooden church building included in the World Heritage Tentative List UNESCO transborder category «Wooden Churches of the Carpathian region of Ukraine and Poland».

Key words: wooden temple architecture, monuments of wooden church building, traditional wooden churches, the world's cultural heritage.

Подано до друку: 16.08.2012 р.

УДК 726.597. 94 (477)

Є.М. ОСАДЧИЙ

**Монастирі Путивля
як пам'ятки фортифікації XVII ст.**

У статті аналізується оборонний потенціал православних монастирів, що упродовж XVII ст. існували на території Путивля та його околиць. Дається оцінка їх розташуванню відносно шляхів сполучення та їх ролі у захисті Путивльської фортеці. Розглянуто питання щодо локалізації Миколо-Можайського монастиря. Наведені дані про взаємозв'язок рельєфу та місцевості укріплення монастирів.

Ключові слова: монастирі, Путивль, фортифікація.

Історія Сіверщини литовсько-польської доби є одним з актуальних питань у контексті становлення Слобожанщини середини XVII–XVIII ст. як культурно-історичного регіону. Путивль має безперервний шлях розвитку від регіонального центру сіверян до літописного міста часу Київської Русі та прикордонного міста Московської держави. Значна увага істориків приділялася вивченню давньоруського періоду існування Путивля та подіям Смутного часу, коли Путивль на короткий період стає місцем перебування самозваного претендента на московський престол.

Архівні дані, щодо історичних подій, пов'язаних із Путивлем і південно-західними рубежами Московської держави наприкінці XVI–XVII ст. опублікували в кількох фундаментальних збірниках документів, що вийшли за редакції Д.Я. Самоквасова та Н.А. Попова [1; 2]. Значна частина історичних грамот була введена у науковий обіг Археографічною комісією [3], у роботах Д.І. Багалія [6, с. 167–280], Д.І. Беляєва [7], Г.Н. Анпілогова [5], В.О. Харламова [29]. На честь 300-ліття підписання Переяславського договору 1654 р. було опубліковано зна-